

**ERMƏNİ İDDİALARININ "SOVET DÖVRÜ"
"SOVIET PERIOD" OF CLAIMS OF ARMENIANS
«СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД» ПРЕТЕНЗИЙ АРМЯН**

Bakı – 2009

QARABAĞ AZADLIQ TƏŞKİLATI
ORGANIZATION OF LIBERATION OF GARABAGH
ОРГАНИЗАЦИЯ ОСВОБОЖДЕНИЯ КАРАБАХА

Redaksiya heyəti; Akif Nağı, Novruz Novruzbəyli, Tahir Məmmədli, Fəridə Əsgərova, Arzu Qasımova, Heyran Muradova, Gülnar Məmmədli, Şahmar İbrahimov, Salvar Musayev.

Editorial board: Akif Nagi, Novruz Novruzbeyli, Tahir Mammedli, Farida Askerova, Arzu Kasumova, Heyran Muradova, Gulnar Mammedli, Shamar Ibrahimov, Salvar Musaev.

Редакционная коллегия: Акиф Наги, Новруз Новрузбейли, Таир Маммедли, Фаридаскерова, Арзу Касумова, Хейран Мурадова, Гюльнар Маммедли, Шахмар Ибрагимов, Сальвар Мусаев.

QAT (Qarabağ Azadlıq Təşkilatı). Erməni iddialarının "Sovet dövrü". Bakı, 2009, 52 səh.

OLG (Organization of Liberation of Garabagh). "Soviet period" of claims of Armenians. Baki, 2009, 52 pages.

ООК (Организация Освобождения Карабаха). «Советский период» претензий армян. Баку, 2009, 52 стр

Broşur Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə yardımı ilə tərcümə edilmiş və çap olunmuşdur.

The broshure is translated and published by financial support of Council for State Support to non-governmental organizations attached to President of Azerbaijan Republic.

Брошюра переведена и опубликована при финансовой поддержке Совета Государственной помощи Неправительственным организациям при Президенте Азербайджанской Республики.

ERMƏNİ İDDIALARININ "SOVET DÖVRÜ"

Cənubi Qafqazın yenidən Rusiyanın nəzarəti altına qayıtması regionda siyasi vəziyyəti dəyişdirdi. Yeni şərait aldadıcı ad altında Rusiya imperiyasının bərpa olunması, müstəqillik atributlarının aradan qaldırılması ilə səciyyələnirdi. Moskva rəhbərliyi Cənubi Qafqaz respublikalarını formal muxtariyyət hüququ ilə imperiyanın tərkibinə daxil edirdi. Bu şəraitdə "müttəfiq respublikalar" üçün daha çox ərazinin faktiki nəzarətdə saxlanması mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Rusiya Cənubi Qafqazda xristian Ermənistan və Gürcüstanın daha çox ərazilərə nəzarət etməsində, həmin ərazilərin erməniləşdirilməsi və gürcüləşdirilməsində maraqlı idi. Ona görə də Rusiya regionda möhkəmləndikdən sonra Azərbaycan-Ermənistan və Azərbaycan-Gürcüstan arasındakı "mübahisəli ərazilər" deyilən məsələləri dərhal ikincilərin xeyrinə həll etdi. Belə ki, əhalisi yalnız Azərbaycan türklərindən ibarət olan Dərələyəz, Göyçə, Zəngibasar mahalları Ermənistana, Borçalı mahalı isə Gürcüstana verildi. Ermənistan bununla kifayətlənməyərək yaranmış vəziyyətdən, Rusiyanın uyğun mövqeyindən daha geniş şəkildə yararlanmağa çalışırdı. Ermənistan sovet rəhbərliyi tərəfindən Azərbaycanın Qarabağ, Naxçıvan, Zəngəzur bölgələrinə iddialar irəli sürüldü. Moskva dərhal bu iddiaları dəstəklədi və Azərbaycanın kommunist rəhbərlərinə təzyiqləri güclənirdi. Azərbaycan rəhbərliyi Moskvanın təzyiqləri qarşısında davam gətirməyərək 1920-ci il noyabrın 30-da və dekabrın 1-də Zəngəzurun Ermənistana verilməsi haqda bəyanatlarla çıxış etdi. Moskva Azərbaycanı güzəştlərə məcbur etmək üçün "proletar beynəlmiləçiliyi" deyilən gülünc təbliğat vasitələrindən istifadə edirdi. Azərbaycan rəhbərliyində Zəngəzurun Ermənistana verilməsinə qarşı çıxan xeyli qüvvə var idi. Bu məsələ bir neçə dəfə müxtəlif səviyyələrdə müzakirə olundu. Lakin bu bölgəni xilas etmək mümkün olmadı. Zəngəzur mahalı iki hissəyə bölünərək, 4505 kv.km ərazisi Ermənistana verildi. Başdan-başa azərbaycanlıların yaşadığı Naxçıvanla Azərbaycanın digər ərazilərinin arasında yalnız azərbaycanlıların yaşadığı Zəngəzur Ermənistan ərazisi elan olundu. Bu, tarixdə görünməmiş absurd bir qərar idi. Digər tərəfdən isə, ermənilər Zəngəzurdan sonra Naxçıvanı da ələ keçirəcəklərinə ümid edirdilər. Naxçıvanın da taleyi ciddi təhlükə qarşısında idi. Rusiya Naxçıvanın Ermənistana verilməsini təkidlə tələb edirdi. Azərbaycan Zəngəzuru güzəştə getdikdən sonra Naxçıvana erməni iddialarını qəti şəkildə rədd etdi. Ermənistan Zəngəzur məsələsi ətrafında hələ də mübahisələrin davam etdiyini nəzərə alaraq Naxçıvanla bağlı ilkin mərhələdə təkid etmədi və 1920-ci il dekabrın 28-də Naxçıvana heç bir iddiasının olmaması ilə əlaqədar rəsmi bəyanat verdi. Lakin ermənilər az sonra Naxçıvan məsələsini yenidən gündəmə gətirdilər. Yalnız işə Türkiyənin qarışması ilə məsələ ədalətli həllini tapdı. 1921-ci ildə Türkiyə, Rusiya, Azərbaycan və Ermənistan arasında imzalanmış dördtərəfli Moskva və Qars müqavilələri ilə Naxçıvan Azərbaycanın tərkibində saxlanıldı.

Qarabağın dağlıq hissəsi ilə bağlı daha kəskin mübarizə getdi. Moskva yenə

"proletar beynəlmiləçiliyi" prinsipini işə salaraq "millətlərarası sülh" naminə "daş-kəsəkdən" ibarət kiçik bir ərazinin Ermənistanına verilməsinə nail olmağa çalışır, Azərbaycana təzyiqlər edirdi. Sovet imperiyasının "Qafqaz bürosu" deyilən qurumu hətta 1921-ci il iyulun 4-də Dağlıq Qarabağın Ermənistanına verilməsi haqda qərar qəbul etdi. Lakin Azərbaycan rəhbərliyinin qəti etirazından sonra səhərisi gün həmin qurum tərəfindən məsələyə yenidən baxıldı, Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın tərkibində saxlanılması qərara alındı. Digər tərəfdən, ermənilərin iddialarının qismən ödənilməsi məqsədi ilə həmin ərazidə erməni muxtariyyətinin yaradılması təklif olundu. Azərbaycan bu təklifi də etirazla qarşıladı. Qarabağın iki hissəyə bölünməsi, süni şəkildə ermənilərin və yaxud azərbaycanlılarla ermənilərin birgə yaşadıqları məntəqələrin hansısa ərazi vahidi şəklində ayrılması, Azərbaycanın ərazisində yaşayan digər azsaylı xalqlarla müqayisədə ermənilərin bu şəkildə fərqləndirilməsi heç bir məntiqə sığmırdı. Həmin dövrdə Qarabağın dağlıq hissəsində cəmi 128 min nəfər erməni yaşayırdı, onların da böyük əksəriyyəti XIX-XX əsrin əvvəllərində buraya köçürülmüşdü. Dünya praktikasında muxtariyyət adətən yerli və həmin ərazidə qədimdən yaşayan xalqlara və yaxud hər hansı diskriminasiyalara məruz qalan xalqlara, milli azlıqlara şamil edilir. Bu baxımdan muxtariyyət minillərlə yaşadıqları ərazilərlə birlikdə Ermənistanın tərkibinə daxil edilmiş 250 mindən artıq Azərbaycan türkünə verilməli idi. Təəssüf ki, o vaxt bu məsələ heç kəs tərəfindən qaldırılmadı.

Azərbaycan rəhbərliyi Dağlıq Qarabağa qondarma muxtariyyətin verilməsinə qarşı 1923-cü ilə qədər müqavimət göstərdi. Moskva dəfələrlə yerli kommunistlərdən Qarabağ məsələsini sürətləndirməyi tələb edir, hətta hədələyirdi. Sovet imperiyasının "Zaqafqaziya ölkə komitəsi" deyilən qurumu 1923-cü ilin iyununda muxtariyyət məsələsinin həll olunması ilə bağlı Azərbaycan rəhbərliyinin qarşısında tələb qoydu. Bu təkidli tələblərdən sonra "Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi" deyilən qurum 1923-cü il iyulun 7-də "Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin yaradılması haqqında" dekret verdi. Həmin dekretlə Xankəndi vilayətin mərkəzi elan olunurdu. Az sonra şəhər azərbaycanlılara qarşı soyqırımın təşkilatçılarından biri olan Stepan Şaumyanın adı ilə "Stepanakert" adlandırıldı. Bu qərardan on gün sonra Şuşa şəhəri də vilayətin tərkibinə daxil edildi. Ermənilərin bu istəyi də yerinə yetirildi. Onlar Şuşanı erməniləşdirmək niyyətində idilər. Ona görə də Azərbaycan rəhbərliyi Şuşanın vilayətə daxil edilməsini istəmirdi, lakin sonda razılaşmalı oldu. Muxtar vilayətin yaradılması yanlış, qeyri-legitim və heç nə ilə əsaslandırılmayan bir qərar idi. Hətta Moskvanın Azərbaycana göndərdiyi canişinlərin özləri də bu qərarın düzgünlüyünü dərhal şübhə altına almağa başladılar. Bəzi məlumatlara görə həmin qərarın ləğv edilməsi ilə bağlı ötən əsrin 20-30-cu illərində bir neçə dəfə məsələ qaldırılmışdı.

Beləliklə, bu dövrdə Rusiya rəhbərliyi tərəfindən yürüdülmən siyasət nəticəsində həmişə tam olmuş Qarabağ bir neçə yerə parçalandı. Onun bir hissəsi ayrılaraq Ermənistanına verildi. Digər bir hissəsində isə "Dağlıq Qarabağ Muxtar

Vilayəti" deyilən qondarma qurum yaradıldı. Qarabağın tarixi torpaqlarından Azərbaycana Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti də daxil olmaqla 16 min kv.km ərazi qaldı. Qarabağın tarixi torpaqlarına aid olan Zəngəzur qəzasının Azərbaycana qalmış hissəsində az sonra Zəngilan, Qubadlı, Laçın rayonları yaradıldı. Ağdam və Cəbrayıl qəzalarının ərazisində isə Ağdam, Cəbrayıl, Bərdə, Tərtər, Ağcabədi rayonları təşkil edildi. Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin ərazisi yaradılarkən 4.160 kv.km (sonradan bəzi inzibati dəyişikliklər etməklə vilayətin ərazisini 4.400 kv.km çatdırmışlar) olmuşdur. Vilayətə Cavanşir, Cəbrayıl, Qubadlı qəzalarının kəndləri daxil edilmişdir. İlk dövrdə beş rayondan - Dizaq (48 kənd), Vərəndə (46 kənd), Şuşa (12 kənd), Xaçın (53 kənd), Ceraberd (53 kənd) rayonlarından ibarət olmuşdur. 1930-cu illərdə ermənilər rayonların adlarını dəyişdirdilər: Vərəndə Martuni, Ceraberd Mardakert, Dizaq Hadrut adlandırılır, Xaçın rayonu ləğv edilir, onun əraziləri Stepanakert rayonuna daxil edilir. 1963-cü ildə Şuşa rayonu ləğv edilir, onun ərazisi Stepanakert rayonuna verilir. Lakin 2 il sonra Şuşa rayonu yenidən bərpa olunur. 1978-ci ildə Stepanakert rayonu əsasında Əsgəran rayonu yaradılır.

Qarabağın 2 hissəyə bölünməsi və onun dağlıq hissəsinə erməni muxtariyyətinin verilməsi Ermənistanın, erməni diasporası və terror təşkilatlarının qəsbkarlıq və ilhaqçılıq siyasətinin tərkib hissəsi idi. Ermənilər muxtariyyət statusunun ardınca bu ərazini tamamilə zəbt etmək planlarını gizlətmirdilər. Məsələnin mahiyyətini bilməyən xarici ölkə tədqiqatçıları hərdən belə bir fikir səsləndirirlər ki, ermənilər Azərbaycanın bu və ya digər ərazisinə davamlı şəkildə iddialarını irəli sürürlərsə, bəlkə buna onların doğrudan da haqqı var. Burada məlum fəlsəfi həqiqətin praktikada təsdiqini tapdığını görürük: dəfələrlə və təkidlə təkrar olunan yalan müəyyən müddətdən sonra ətrafdakılar və hətta yalanı deyənin özü üçün həqiqət kimi görünür. Ermənilərin iddialarını tərbiyəli uşağın əlindəki oyuncağı almaq istəyən tərbiyəsiz uşağın hərəkəti ilə də müqayisə etmək olar: onun inadlı çığır-bağırından sonra istəyini yerinə yetirirlər ki, səsini kəssin, insanların baş-beynini xarab etməsin. Erməni iddialarının və bu iddiaların, o cümlədən ərazi və qondarma "soyqırım"la bağlı iddialarının vaxtaşırı bu və ya digər formalarda təmin edilməsinin mümkün izahlarından biri də budur.

Ermənistan Sovet imperiyası dövründə də öz niyyətlərindən geri çəkilmədi və Moskva rəhbərliyindəki erməni əsilli şəxslərin köməyi ilə ilhaqçı siyasətini davam etdirdi. 1922-ci ildə Göyçə və Dilican əraziləri, 1923-cü ildə Naxçıvanın 9 kəndi, 1929-cu ildə Mehri, 1938-ci ildə Sədərək və Kərki kəndlərinin bir hissəsi, 1969-cu ildə Laçın rayonunun Qaragöl yaylağının, Qubadlı rayonunun Çayzəmi ərazilərinin, Qazax rayonunun Kəmərli kənd ərazisinin, Kəlbəcər rayonunun Zod qızıl yatağı ərazisinin bir hissəsi, 1982-ci ildə Qazax rayonunun İncədərə yaylağı, Kəmərli, Aslanbəyli və Qaymaqlı kəndlərinin ərazilərinin hissələri, 1986-cı ildə Qazax rayonunun 2500 hektarlıq otlaq əraziləri Ermənistan tərəfindən müxtəlif adlar altında zəbt edilmişdir. Hər dəfə azərbaycanlıların etiraz etmək cəhdlərinin

qarşısı Moskva rəhbərliyi tərəfindən qəti şəkildə alınmışdır. Torpaqlarını müdafiə etməyə çalışan azərbaycanlıları millətçilikdə, "proletar beynəlmiləçiliyi"nə zidd olmaqda ittiham edir, bir dövlətin tərkibində, yəni Sovet imperiyasının sərhədləri daxilində ərazilərin kimin nəzarətində olmasının əhəmiyyət kəsb etmədiyini bildirirdilər. Bu, çar Rusiyasının açıq şəkildə apardığı "erməniləşmə və xristianlaşma" siyasətinin "proletar beynəlmiləçiliyi" adı altında davam etdirilməsi idi.

1920-1930-cu illərdə ermənilər Dağlıq Qarabağda ehtiyatlı davranır, qıcıqlandırıcı addımlar atmaqdan çəkinirdilər. Çünki "Dağlıq Qarabağın muxtariyyəti" məsələsi hələ də cəmiyyət tərəfindən qəbul olunmur, bu qərarın düzgünlüyü hətta Azərbaycanın kommunist rəhbərliyi tərəfindən vaxtaşırı şübhə altına alınır. Ona görə də ermənilər bu dövrdə baş vermiş "muxtariyyət faktı"nın, bu əsassız qərarın ictimai rəydə möhkəmləndirilməsinə daha çox fikir verir, həmçinin erməni əhalisinin sayını artırmağa çalışırdılar. 30-cu illərin əvvəllərində Moskva rəhbərliyi xaricdən, birinci növbədə Yaxın Şərq və Balkanlardan ermənilərin Cənubi Qafqaza köçüb gəlməsinə şərait yaratmışdı. Erməni diaspor təşkilatları bu köçləri təşkil edir və ermənilərin bu ərazilərdə toplum şəklində cəmləşmələrinə çalışırdılar. Moskva isə bu kompaniyadan təbliğat vasitəsi kimi istifadə edirdi. Bu köç o qədər də geniş miqyas almadı və bir neçə on min nəfərlə məhdudlaşdı. Onların bir hissəsi Azərbaycana, o cümlədən Qarabağa gələrək məskunlaşdılar. Xaricdən gələn ermənilər Dağlıq Qarabağda separatçı meylləri gücləndirir və geniş təşkilati işlər aparırdılar.

Dağlıq Qarabağa bağlı ermənilər İkinci dünya müharibəsindən sonra yenidən fəallaşdılar. Uzun fasilədən sonra erməni kilsəsi təşəbbüsü ələ götürdü. 1945-ci ilin iyun ayında Eçmiədzində (qədim Azərbaycan yaşayış məntəqəsi Üç kilsə) dünyanın bir çox ölkələrindən gəlmiş din xadimləri, iş adamları, sənətkarların iştirakı ilə kilsə məclisi keçirildi. Moskva erməni kilsəsindən öz məqsədləri üçün istifadə etmək niyyətində idi. Konkret olaraq bu məclisdə Sovet Ermənistanı ilə "Türkiyə Ermənistanı"nın birləşdirilməsi məsələsi də qoyulmuşdu. Ermənilər daha ciddi maraqlar güdür, həmişə erməni iddialarının ideya rəhbəri və təşkilatçısı olmuş kilsənin fəaliyyətini tam şəkildə bərpa etməyə çalışırdılar. Onlar bu məqsədlərinə nail oldular. Həmin məclisdə bütün dünyadakı ermənilərin fəaliyyətini əlaqələndirən mərkəz yarandı, kilsənin hesabına dərhal iri məbləğdə pullar keçirildi və bu proses sonralar da davam etdirildi. Bu dövrdən etibarən ermənilərin ərazi iddiaları, qondarma "soyqırım"la bağlı proseslərə Eçmiədzin kilsəsi rəhbərlik edirdi. Erməni kilsəsinin fəaliyyətinin canlandırılmasından az sonra Ermənistanın kommunist rəhbərliyinin Dağlıq Qarabağa ərazi iddiası ilə çıxış etməsi təsadüfi deyildi.

Ermənistan rəhbərliyi eyni vaxtda Türkiyənin Qars və Ərdahan vilayətlərinə, həmçinin Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ vilayətinə ərazi iddiaları irəli sürdü. 1945-ci il noyabr ayının 28-də Ermənistanın kommunist rəhbəri

Q.Arutinov Moskva rəhbərliyinə Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi təklifi ilə müraciət göndərdi. Stalinin hakimiyyəti dövründə belə bir müraciətin əvvəlcədən razılaşdırılmadan ortaya çıxması mümkünsüz idi. Azərbaycan rəhbərliyinin qəti mövqeyi bu razılaşdırılmış planın həyata keçirilməsinə mane oldu. Azərbaycanın kommunist rəhbəri M.C.Bağirovun məsələyə münasibəti və cavabı birmənalı oldu. Moskvaya göndərilən cavab məktubunda bildirilirdi ki, ermənilərin iddialarının təmin edilməsi mümkün deyil, bu ərazi qədim zamanlardan Azərbaycanın tərkibində olmuşdur. M.C.Bağirov digər tərəfdən əsaslandırılmış iddialar irəli sürərək, Şuşa istisna olmaqla Dağlıq Qarabağın Ermənistanla verilməsinə şərti olaraq razılaşıb, bunun müqabilində isə qədimdən Azərbaycana məxsus olan və "sovetləşmə" dövründə Ermənistanla verilmiş Vedi, Qarabağlar və Əzizbəyov rayonlarının, Gürcüstana verilmiş Borçalı mahalının, Rusiyaya verilmiş Dərbənd və Qasımkənd rayonlarının Azərbaycana qaytarılması tələblərini qoyur. Azərbaycan rəhbərliyinin bu cür qətiyyətli və əsaslandırılmış mövqeyindən sonra Moskva geri çəkilməli, Ermənistan isə fikrindən daşınmalı oldu. Bu hadisəni Azərbaycanın müdafiə taktikasının uğuru kimi dəyərləndirmək olar. Lakin sonrakı hadisələr göstərdi ki, yalnız müdafiə taktikası ilə ciddi nəticələrə nail olmaq, xüsusilə də işğalçı və ilhaqçı niyyətlərin qarşısını almaq mümkün deyildir. Ermənilər hücum taktikasından tam yararlanaraq əsassız Qarabağ iddialarının ödənilməməsindən özlərini incik tərəf kimi göstərdilər və dərhal digər istiqamətdə - indi Ermənistan deyilən Qərbi Azərbaycan ərazilərindən Azərbaycan türklərinin kütləvi surətdə deportasiya edilməsi, "türksüz Ermənistan" yaradılması istiqamətində ciddi nəticələr əldə etdilər. Ermənilər Sovet imperiyasının tərkibində "Ermənistan" deyilən qurum yaranan gündən bu xətti həyata keçirməyə çalışdılar.

İkinci dünya müharibəsindən sonra, xüsusilə də "soyuq müharibə" dövründə Moskva xaricdən müxtəlif millətlərin nümayəndələrinin yaşamaq üçün ölkəyə gəlməsinə önəm verir, bu prosesdən guya sosializm sisteminin üstünlüyünün təbliğ olunması üçün istifadə edirdi. Ermənilər bu məqamdan istifadə edərək guya xaricdən çoxlu sayda erməninin Ermənistanla gəlmək istəməsi və onların yerləşdirilməsi üçün ərazilərin kifayət etməməsi və bunun üçün də oradan azərbaycanlıların çıxarılıb Azərbaycana göndərilməsinin zəruriliyi haqda Moskva rəhbərliyi qarşısında məsələ qaldırdılar. Moskva dərhal bu plana razılaşıb və 1947-1953-cü illər ərzində 150 mindən artıq azərbaycanlı əsrlərlə yaşadıkları yurdlarından deportasiya edildilər. Deportasiya edilən azərbaycanlıların yerinə xaricdən 90 mindən artıq erməni köçürüldü. Bununla "Ermənistan" deyilən ərazilərdə ermənilərin sayının əsasən kənardan köçürülmə ilə artırılması ənənəsi davam etdirilirdi. Köçürülən ermənilərin əksəriyyəti şəhərlərdə məskunlaşdılar, azərbaycanlıların zorla çıxarıldığı kəndlərin isə xeyli hissəsi boş qaldı. Əsas məqsəd xaricdən gələn ermənilər üçün yer hazırlamaq deyil, azərbaycanlıları oradan çıxarmaq idi. Bu proses Sovet imperiyası dövründə müxtəlif adlar altında

davam etdirilmişdir. Ermənilər paralel şəkildə "Ermənistan" deyilən ərazilərdən azərbaycanlıları çıxarır və Dağlıq Qarabağla bağlı əsassız idialarını reallaşdırmağa çalışırdılar. 1960-cı illərin əvvəllərində Sovet imperiyası və Türkiyə arasında münasibətlər kəskinləşdi, Moskva geniş antitürk təbliğat kampaniyasına başladı. Ermənilər bu vəziyyətdən istifadə edərək qondarma "erməni genosidi" məsələsini ortaya atdılar və Dağlıq Qarabağa yenidən iddia irəli sürdülər. O vaxt Kreml rəhbərliyinə daxil olan mahir intriqa ustası A.Mikoyan həmtayfalarına xidmət göstərmək məqsədilə Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi haqda məsələ qaldırdı. Sovet rəhbərliyi bu təklifin imperiya üçün təhlükə yaradacağından, digər yerlərdə də ərazi məsələlərinin ortaya çıxacağından ehtiyat edərək A.Mikoyana rədd cavabı verdi. Kreml rəhbəri N.Xruşşov ermənilərin məkrli niyyətlərinə işarə vuraraq, əgər Dağlıq Qarabağ erməniləri Ermənistana qovuşmaq istəyirlərsə, "mən onlara dərhal 12 min yük maşını ayırmağa hazırım", - demişdi. Ermənilər 1965-ci ildə 45 min nəfərin imzaladığı müraciəti Moskvağa göndərərək yenə Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsini xahiş etdilər. Həmin ərəfədə emissarlar İrəvandan Xankəndinə gələrək təbliğat aparır, imza toplamağa cəhd edirdilər. Emissarların bütün səylərinə baxmayaraq Qarabağ ermənilərinin əksəriyyəti imza verməkdən imtina etdilər. Moskvağa göndərilən imzalar əsasən Ermənistan deyilən ərazilərdə yaşayan ermənilərə məxsus idi. Moskva rəhbərliyi bu müraciətə heç bir reaksiya vermədi. Ermənilər eyni zamanda Dağlıq Qarabağda milli zəmində qarşudurma törətməyə cəhd göstərdilər. Ermənilərin Dağlıq Qarabağ iddialarından fərqli olaraq qondarma "erməni genosidi" kampaniyası sovet rəhbərliyi tərəfindən dəstəkləndi. Ermənilər ilk dəfə bu tarixi Sovet imperiyasının müxtəlif yerlərində, o cümlədən İrəvanda geniş şəkildə qeyd etdilər. Bu gün də davam etdirilən "genosid kampaniyası"nın başlanğıcı məhz 1965-ci ildə uydurma hadisələrin 50 illiyi münasibəti ilə Moskva rəhbərliyi tərəfindən qoyuldu. Düzdür, Moskva bu məsələyə o dövrdə bir qədər şübhə ilə yanaşırdı. Bəlkə də ermənilərin bu çürük ideyanı bu qədər dartıb uzadacaqları Sovet rəhbərliyinin heç ağına da gəlmirdi.

1977-1978-ci illərdə mərkəzdə və yerlərdə konstitusiyalar dəyişdirilərkən ermənilər yenidən Dağlıq Qarabağ məsələsini qaldırdılar, lakin cəhdləri yenə də heç bir nəticə vermədi. Bütün dövrlərdə Dağlıq Qarabağın Ermənistana verilməsi absurd bir ideya kimi qəbul olunmuş və rədd edilmişdir. Lakin ermənilər bütün vasitələrdən istifadə edir, bəzən xırda nəticələrə nail olurdular. 1981-ci ilin iyun ayında Moskvanın təzyiqi ilə Dağlıq Qarabağa fərqli status verildi. Yeni qəbul olunmuş əsasnaməyə görə yerli orqanlara bir sıra imtiyazlar verildi. Bu imtiyazlar vilayətin mərkəzdən asılılığını bir qədər azaldırdı. Məsələnin müəmmalı tərəfi ondan ibarət idi ki, bu yeni status sovet imperiyasının onlarla muxtar qurumundan heç birinə deyil, yalnız Dağlıq Qarabağa verildi.

"SOVIET PERIOD" OF CLAIMS OF ARMENIANS

Restored control of Russia on the territory of South Caucasus had changed the political situation in the region. New situation developed under the deceptive name was in fact characterized by revival of Russian empire and removing of attributes of independence. Moscow leadership included Caucasian republics within the empire while giving them formal rights of autonomy. Under these conditions, the important value for "republics of the union" had extension of actual control over as much territory as possible. It was in the interests of Russia to move the most part of Trans-Caucasus under the control of Christian Armenia and Georgia and to increase a number of Armenian and Georgian population there. That is why, Russia after strengthening its positions in the region immediately resolved to the benefit of the latter the problems of so called "dispute territories" between Azerbaijan-Armenia and Azerbaijan-Georgia. Thus, provinces populated by Azerbaijani Turks only and which included Dereleyaz, Geyche, Zengibasar provinces were given to Armenia and Borchaly province to Georgia. Armenia considering this insufficient desired to take as much advantage as possible from situation and position of Russia. Government of Soviet Armenia raised claims to provinces of Azerbaijan such as Garabagh, Nakhchyvan and Zangezur. Moscow immediately supported these claims and strengthened pressure over Communist rulers of Azerbaijan. Being unable to resist the pressure from Moscow the government of Azerbaijan on November 30 and December 1 of 1920 made a statement about ceding of Zangezur to Armenia. To force Azerbaijan to make a compromise, Moscow employed such ridiculous methods of propaganda as "proletarian internationalism". In Azerbaijan's government there were quite sufficient forces against ceding of Zangezur to Armenia. The issue was repeatedly discussed at various levels. Despite this, it turned to be impossible to hold the province. Zangezur district was divided into two portions and the territory in 4505 sq.km was given to Armenia. Zangezur totally populated by Azerbaijani and situated between Nakhchyvan, also totally populated by Azerbaijani and other territories of Azerbaijan, was announced the territory of Armenia. This was an absurd decision, never seen in history before. On the other hand, Armenians hoped to gain Nakhchyvan after receiving the Zangezur. Destiny of Nakhchyvan was also under the serious threat. Russia insistently demanded to give Nakhchyvan to Armenia. After compromise in case of Zangezur, Azerbaijan firmly refuted claims of Armenians for Nakhchyvan. Taking into account that disputes over Zangezur were still tense, Armenia initially did not insist on its claims for Nakhchyvan. On December 28, 1920 Armenia made an official statement that it had no claims for Nakhchyvan. But soon after, Armenians once again raised the issue of Nakhchyvan. Only interference of Turkey allowed to solve the issue. According to four-party agreements signed in 1921 in Moscow and Kars between Turkey,

Russia, Azerbaijan and Armenia the territory of Nakhchivan stayed within Azerbaijan.

More fierce battle underwent over mountain part of Garabagh. Moscow once more applied a principle of "proletarian internationalism" and for the sake of "international peace" strived for ceding to Armenia of small territory covered by "stones" and for this pressured on Azerbaijan. Decision from July 4, 1921 adopted by Soviet empire's structure under the title "Caucasian Bureau" stated annex of Daglyg Garabagh to Armenia. But after a firm protest of Azerbaijan's government on the next day the decision was reconsidered and Daglyg Garabagh continued to be the part of Azerbaijan. On the other hand, to satisfy claims of Armenians there was an offer to create Armenian autonomy in this territory. This also was protested by Azerbaijan. Division of Garabagh into two parts, artificial transformation of the area into any form of territorial unit across the lands where Armenians and Azerbaijani lived together and thus, separation of Armenians in comparison to other small nations, did not follow any logic. During indicated period 128 thousand Armenians lived in mountain part of Garabagh and most of them were resettled there at the start of XIX-XX centuries. In the world practice, autonomy is given to local people or nations, which live there from ancient times or to people which are the subject of any form of discrimination or ethnic minorities. From this viewpoint, autonomy had to be given to over 250 thousand Azerbaijani Turks, which lived on lands given to Armenia. Unfortunately, no one touched this issue at that time.

Up to 1923 Azerbaijani government resisted the idea of giving autonomy to Daglyg Garabagh. Moscow repeatedly demanded from local communists to speed up resolving of Garabagh problem and even threatened them. In June of 1923 the "Trans-Caucasian District Committee" of Soviet empire demanded from Azerbaijan's government to solve the issue of autonomy. After these insistent demands "Azerbaijan's Central Executive Committee" on July 7, 1923 issued a decree on "Establishment of Daglyg Garabagh Autonomous District". By this decree Khankendi was announced the center of the district. In a short time the town was renamed as "Stepanakert" - after the name of Stepan Shaumyan, one of organizers of genocide against Azerbaijani. 10 days later the town Shusha was also included in the territory of the district. And this desire of Armenians was also fulfilled. The aim was to make Shusha the Armenian town. Due to this, Azerbaijan's government was against inclusion of Shusha to the district, but in the end it was forced to agree. Establishment of an autonomous district was incorrect, illegitimate and baseless decision. Even representatives sent by Moscow to Azerbaijan started themselves to doubt in correctness of this decision. According to some data in 20-30-ies of the last century there were several attempts to abolish this decision.

Thus, as a result of Russia's policy Garabagh, which previously have been a single territorial unit, was divided into portions. Part of it was separated and given

to Armenia. In its other part there was established a structure named "Daglyg Garabagh Autonomous District". Of historic lands of Garabagh 16 thousand sq.km of area stayed within Azerbaijan, including Daglyg Garabagh Autonomous District. In Azerbaijan's part of Zangezur district, which also belonged to historic lands of Garabagh in a short time there were created regions of Agdam, Jebrail, Barda, Terter and Agjhabedi. While establishment of Daglyg Garabagh Autonomous District, its territory constituted 4.160 sq.km (later, as a result of some administrative changes this territory reached 4400 sq.km). The district also involved villages of Jevanshir, Jabrail and Gubadly districts. Initially the district consisted of five regions - Dizak (48 villages), Varand (46 villages), Susha (12 villages), Khachin (53 villages), Jeraberd (53 villages). In 1930-ies Armenians changed names of the regions: Varand region was changed to Martuni, Jeraberd to Mardakert, Dizak to Gadrut, Khachin region was liquidated and its territory was included into Stepanakert region. In 1963 Shuha region was abolished and its territory was given to Stepanakert region. Only two years later Shusha region was restored. In 1978 the new Askeran region is established on the basis of Stepanakert region.

Division of Garabagh into two parts and establishment of Armenian autonomy in its mountain areas was part of expansionist policy of Armenia, Armenian Diaspora and terrorist organizations. Armenians did not keep secret that after achieving of status of autonomy they have intentions to totally capture these lands. Researchers from foreign countries without deep knowledge of the issue, sometimes express such an idea that if Armenians successively claims lands of Azerbaijan, then probably they have a ground for this. In this case we can see in practice the confirmation of known philosophical truth: repeatedly and insistently expressed lie after some time seems as a truth to people and even to those who say these lies. Claims of Armenians can be compared to behavior of ill-bred child, who wants to take off the toy of well-bred child: after child's loud cries its desire is satisfied in order to restore silence. This is one of possible explanations of Armenians' claims, including territorial claims and demands related to fabricated "genocide".

Through the existence of Soviet empire also, Armenia did not refuse of its intentions and by support of people of Armenian origin in Moscow's leadership continued its policy of aggression. Under various pretexts Armenia succeeded to capture other lands also, including such as territories of Geyche ad Dilijan in 1922, 9 villages of Nakhchyvan in 1923, Mehri in 1929, parts of villages of Sadarak and Kerki in 1938, summer pastures Garagel in Lachyn region in 1969, Chayzemi in Gubadly region, Kemerli in Gazakh region, part of territory with gold deposits of Zod field in Kelbajar region, summer pasture Injedere in 1982, part of villages Kemerli, Aslanbeyli and Gaymagly of Gazakh region and in 1986 the 2500 ha of pasture lands in Gazakh region. Every attempt of Azerbaijani to resist the process

was firmly stopped by Moscow leadership. Azerbaijani, who strived for defense of their own lands, were blamed in nationalism, in opposing principles of "proletarian internationalism" stating that within the limits of one country, i.e. within the Soviet empire, it is not of special value who would control the territories. This was a continuation of the policy of spreading of "Armenianity and Christianity" openly conducted by tsarist Russia under the new slogan of "proletarian internationalism".

In 1920-1930-ies Armenians behaved carefully and avoided any provocative actions in Daglyg Garabagh. This was because the issue of "Daglyg Garabagh autonomy" had not been accepted by community and even communist leadership of Azerbaijan from time to time doubted in correctness of this decision. That is why during this period Armenians paid a special attention to strengthening of already happened "fact of autonomy", to setting of this baseless decision in minds of people and tried to increase a number Armenian population there. At the start of 30-ies the leadership in Moscow created conditions favorable for immigration of Armenians from foreign countries, mainly from the Middle East and Balkans to South Caucasus. Various organizations of Armenian Diaspora organized this immigration and tried to increase number of Armenian population in those areas. Moscow used this campaign as a mean of propaganda. This resettlement was not large-scaled and limited to several tens of thousand people. Part of them settled in Azerbaijan and in Garabagh in particular. Armenians arrived from abroad strengthened separatist movement in Daglyg Garabagh and fulfilled active organizing work.

After World War II, Armenians became more active in issue of Daglyg Garabagh. After a long cease Armenian Church took initiative. In June of 1945 in Echmiadzin (ancient Azerbaijani settlement "Yuch kilse" - "Three churches") they held a meeting with participation of religious activists, businessmen and artists from many countries of the world. Moscow aimed to use Armenian church in its own interests. The definite proposal of uniting of Soviet Armenia and "Turkish Armenia" was made at that meeting. Armenians pursued more serious goals and tried to totally restore the role of the church, which always was the spiritual leader and organizer of Armenian claims. And they succeeded in doing this. There was established a center, which coordinated activity of Armenians from around the globe, large sums of money were immediately transferred to account of the church and this process continued later. Starting from this date, territorial claims of Armenians and processes related to fabricated "genocide" were ruled by Echmiadzin church. It is not accidental that soon after restoration of activity of Armenian church the communist leadership of Armenia claimed territory of Daglyg Garabagh.

At the same time the Armenian government expressed territorial claims for provinces of Kars and Erdahan of Turkey and for Daglyg Garabagh of Azerbaijan. On November 28, 1945 G.Arutyunov, the head of communist Armenia appealed to

leadership in Moscow with proposal about annexation of Daglyg Garabagh to Armenia. During the Stalin's era such an appeal was impossible without preliminary consent. Firm position of Azerbaijan's government hampered realization of this previously agreed plan. Position of M.J.Bagirov, the leader of communist party of Azerbaijan, also was firm. In his answer to Moscow it was stated that fulfillment of claims of Armenians is not possible since this territory from ancient times was within Azerbaijan. On the other hand, M.J.Bagirov expressed grounded claims and stated that conditionally he agreed with annexation of Daglyg Garabagh to Armenia, excluding Shusha and demanded instead the return of historic lands of Azerbaijan, which were given to Armenia during the period of "Sovetization" and these namely were Vedi, Garabaglar and Azizbekov, as well as Borchaly district given to Georgia and Derbend and Gasymkend regions given to Russia. Such resolute position of Azerbaijan government forced Moscow to step back, while Armenia temporarily refused from its decision. This can be regarded as a success of defense tactics of Azerbaijan. However, later events displayed that use of defense tactics only could not achieve serious results and especially stop occupational and aggressive intentions. Taking advantage of attack tactics, Armenians imaged themselves as the losing party since their claims were not satisfied and immediately after started to act in other direction – fulfilled mass deportation of Azerbaijani Turks from Western Azerbaijan, which is currently named as Armenia and creation of Armenia without "Turks". From the date of establishment of the structure under the name of "Armenia" within the Soviet empire, Armenians adhered to this policy. After World War II, especially during the "cold war" era, Moscow paid a special attention to immigration of people of various nationalities and used this as though in aim of propaganda of socialist system. Armenians by use of this policy appealed to Moscow as though there were a large number of Armenians, who wanted to arrive from abroad to Armenia and about a shortage of territory for their settlement and in this respect, the necessity of withdrawal of Azerbaijani.

Moscow immediately agreed and through 1947-1953 over 150 thousand Azerbaijani were deported from lands where they lived for centuries. Instead of deported Azerbaijani more than 90 thousand Armenians arrived from abroad. Thus, the tradition pursued the increase of a number of Armenian population by their resettlement from other places was continuing. Most of arrived Armenians settled in cities, while devastated villages from which Azerbaijani were forced to migrate, stayed empty. It can be seen that the process majorly targeted not the settlement of Armenians, but deportation of Azerbaijani. The process under various excuses continued also during the following period of Soviet empire. Armenians successively withdrawn Azerbaijani from the lands named as "Armenia" and simultaneously expressed their baseless territorial claims for Daglyg Garabagh. At the start of 1960-ies relations between the Soviet empire and Turkey deteriorated

and Moscow started wide anti-Turkish propaganda. Armenians taking advantage of the situation brought to agenda the issue of "Armenian genocide" and once again claimed Nagorno Karabakh. A.Mikoyan, master of intrigues and the member of Kremlin leadership, hoping to serve to his compatriots raised the issue of annexation of Nagorno Karabakh to Armenia. Soviet government, beware of the threat this may cause to the empire and a ground created for future similar territorial claims in other regions, refused to this proposal. Kremlin leader N.Khrushchev pointing to treacherous intrigues of Armenians said that if Armenians of Nagorno Karabakh have a desire to join to Armenia then "I am ready to render them 12 thousand trucks". In 1965 Armenians had sent to Moscow the appeal signed by 45 thousand people and requested annexation of Nagorno Karabakh to Armenia. On the eve of these events the envoys arrived from Yerevan to Khankendi and agitated for collecting of signatures. But most Armenians of Nagorno Karabakh refused to sign. Signatures sent to Moscow generally belonged to Armenians living on territory of Armenia. Leadership in Moscow did not answer to this appeal. At the same time, Armenians made an attempt to instigate an ethnic conflict in Nagorno Karabakh. In distinction to claims of Armenians for Nagorno Karabakh the campaign of so called "Armenian genocide" was supported by Soviet leadership. Armenians for the first time widely marked this date in various parts of Soviet empire, including Yerevan. "Genocide campaign", which is continuing up to now, was initiated by leadership in Moscow in 1965 due to 50th years anniversary of fictional events. It is also true that during that period Moscow dubiously regarded to this issue. Probably, Soviet leaders even did not imagine that Armenians would elongate this rotten idea.

When constitutions of the Union and Republics were changed in 1977-1978, Armenians once more raised the issue of Nagorno Karabakh and they failed once again. Through the history the issue of annexation of Nagorno Karabakh to Armenia was considered as ridiculous and was rejected. However, Armenians always used every possible trick and sometimes reached insignificant achievements. In June of 1981 under the pressure of Moscow, Nagorno Karabakh was given a special status. According to newly adopted regulation the local authorities received special privileges. These privileges decreased the dependence on the center to a some extent. But it was absolutely unclear why this new status was given only to Nagorno Karabakh, and not to any other of numerous autonomies of Soviet empire.

«СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД» ПРЕТЕНЗИЙ АРМЯН

Повторное установление контроля России на территории Южного Кавказа изменило политическую ситуацию в регионе. Возникшая новая ситуация под обманчивым названием, на самом деле характеризовалась возрождением Российской империи и устранением атрибутов независимости. Руководство в Москве ввело Закавказские республики в состав империи дав им формальные права автономии. В этих условиях, для «союзных республик» очень важное значение имело распространение фактического контроля на как можно большую территорию. Россия была заинтересована в том, чтобы в Закавказье большая часть территорий находилась под контролем христианских Армении и Грузии, увеличении численности армян и грузин на этих территориях. Поэтому, Россия после укрепления своих позиций в регионе немедленно разрешила в пользу последних проблемы так называемых «спорных территорий» между Азербайджаном-Арменией и Азербайджаном-Грузией. Таким образом, провинции населенные только Азербайджанскими тюрками, такие как Дерелейаз, Гейче, Зенгибасар отошли к Армении, а Борчалы к Грузии. Армения, считая это недостаточным старалась как можно больше воспользоваться создавшейся ситуацией и позицией России. Советское руководство Армении выдвинуло требования на провинции Азербайджана как Карабах, Нахчыван и Зангезур. Москва сразу же выразила поддержку этим требованиям и усилила давление на коммунистическое руководство Азербайджана. Не выдержав давления Москвы руководство Азербайджана 30-го ноября и 1-го декабря 1920 года выступило с заявлением о передаче Зангезура Армении. Для того, чтобы заставить Азербайджан пойти на уступки Москва использовала такие смехотворные метод пропаганды как «пролетарский интернационализм». В Азербайджанском руководстве было достаточно сил выступавших против передачи Зангезура Армении. Этот вопрос несколько раз обсуждался на разных уровнях. Но несмотря на это, сохранить эту провинцию не удалось. Зангезурский уезд был разделен на две части и территория в 4505 кв. км была передана Армении. Расположенная между Нахчываном, полностью заселенным азербайджанцами и другими территориями Азербайджана, Зангезур, также полностью заселенный азербайджанцами, был объявлен территорией Армении.

Это было абсурдное решение, невиданное доселе в истории. С другой стороны, после Зангезура армяне надеялись заполучить и Нахчыван. И судьба Нахчывани находилась под серьезной угрозой. Россия настойчиво требовала передачи Нахчывани Армении. После уступки Зангезура. Азербайджан решительно отверг претензии армян на Нахчыван. Армения же учитывая, что споры вокруг Зангезура еще не утихли, не стала на

первоначальном этапе настаивать на передаче Нахчывана и 28 декабря 1920 года выступила с официальным заявлением, что у нее нет каких-либо претензий на Нахчыван. Но вскоре армяне снова подняли вопрос передачи Нахчывани. Только вмешательство Турции позволило справедливо разрешить вопрос. Согласно четырехсторонним договорам, подписанным в 1921 году в Москве и Карсе между Турцией, Россией, Азербайджаном и Арменией территория Нахчывана осталась в Азербайджане.

Еще более ожесточенная борьба имела место по нагорной части Карабаха. Москва вновь пустила в ход принцип «пролетарского интернационализма» и во имя «межнационального мира» старалась добиться передачи Армении небольшой территории состоящей из «камней» и с этой целью оказывала давление на Азербайджан. Существует даже решение от 4 июля 1921 года принятое структурой Советской империи под названием «Кавказское Бюро» о передаче Нагорного Карабаха Армении. Но после решительного протеста руководства Азербайджана на следующий же день эта структура заново рассмотрела данный вопрос и было принято решение о сохранении Нагорного Карабаха в составе Азербайджана. С другой стороны, с целью частичного удовлетворения требований армян было предложено создание армянской автономии на этой территории. И это предложение было принято Азербайджаном с протестом.

Разделение Карабаха на две части, искусственное преобразование территорий на которых проживали армяне или совместно проживали армяне и азербайджанцы в форме какой-либо территориальной единицы, и таким образом выделение армян по сравнению с другими малочисленными народностями, не соответствовало никакой логике. В тот период в нагорной части Карабаха проживало всего лишь 128 тысяч армян, и их большая часть была переселена сюда в начале XIX-XX столетий. В мировой практике автономия дается местным народам или народам, живущим на этих территориях издревле или народам подвергающимся какой-либо форме дискриминации, национальным меньшинствам. С этой точки зрения, автономия должна была быть предоставлена более 250 тысячам Азербайджанских тюрков, вместе со своими землями вошедшими в состав Армении. К сожалению, в тот период этот вопрос никем поднят не был.

Азербайджанское руководство до 1923 года оказывало сопротивление предоставлению автономии Нагорному Карабаху. Москва неоднократно требовала от местных коммунистов ускорить решение Карабахского вопроса, и даже угрожала им. В июне 1923 года структура Советской империи под названием «Закавказский краевой комитет» подняла вопрос перед Азербайджанским руководством о решении вопроса автономии. После этих настойчивых требований структура под названием «Азербайджанский Центральный Исполнительный Комитет» 7 июля 1923 года издала декрет «О

создании Нагорно-Карабахской Автономной Области». Этим декретом Ханкенди было объявлено центром области. Вскоре город в честь одного из организаторов геноцида против азербайджанцев - Степана Шаумяна - был назван «Степанакертом». Через 10 дней после принятия этого решения и Шуша была передана в состав этой области. И это желание армян было исполнено. Целью было арменизировать Шушу. Поэтому руководство Азербайджана не хотело передачи Шуши в состав области, но в конце концов вынуждено было согласиться. Создание автономной области было ошибочным, нелегитимным и необоснованным решением. Даже заместники, посланные Москвой в Азербайджан сами стали по прибытии сомневаться в правильности этого решения. Согласно некоторым сведениям в 20-30-х годах прошлого столетия был несколько раз поднят вопрос о ликвидации этого решения.

Таким образом, в результате политики претворяемой Россией в тот период, Карабах всегда являвшийся единым целым был разделен на части. Часть его была отделена и передана Армении. В другой его части была создана структура под названием «Нагорно-Карабахская Автономная Область». От исторических земель Карабаха Азербайджану досталось 16 тысяч кв. км территорий, включая Нагорно-Карабахскую Автономную Область. В части доставшейся Азербайджану от Зангезурского уезда, который также относился к историческим землям Карабаха, вскоре были созданы Зангиланский, Губадлинский и Лачинский районы. На территории же Агдамского и Джебраильского уездов были созданы Агдамский, Джебраильский, Бардинский, Тертерский и Агджабединский районы. При создании Нагорно-Карабахской Автономной области, ее территория составляла 4.160 кв.км (позже, в результате некоторых административных изменений эта территория достигла 4.400 кв.км.). В область вошли также деревни Джаванширского, Джебраильского и Губадлинского уездов. Первоначально область состояла из пяти районов - Дизакского (48 деревень), Варандского (46 деревень), Шушинского (12 деревень), Хачинского (53 деревни), Джерабердского (53 деревни). В 1930-х гг. армяне поменяли названия районов: Варандский стал называться Мартунинским, Джерабердский Мардакертским, Дизакский стал называться Гадрутским районом, а Хачинский район был вовсе ликвидирован, и его территория вошла состав Степанакертского района. В 1963 году Шушинский район был ликвидирован и его территория была передана Степанакертскому району. Только два года спустя Шушинский район был восстановлен. В 1978 году на основе Степанакертского района создается Аскеранский район.

Разделение Карабаха на две части и создание в его нагорной части армянской автономии было составной частью захватнической политики Армении, армянской диаспоры и террористических организаций. Армяне

вовсе не скрывали, что вслед за получением статуса автономии они строят планы полного захвата этих территорий. Исследователи из зарубежных стран, не зная сущности этого вопроса иногда выражают такую мысль, что если армяне последовательно выдвигают требования на те или иные земли Азербайджана, то вероятно они имеют на это какие-либо основания. В этом случае мы видим подтверждение на практике известной философской истины: неоднократно и настойчиво повторяемая ложь после определенного времени кажется правдой окружающим и даже тому кто эту ложь высказывает. Претензии армян можно сравнить с поведением невоспитанного ребенка желающего отнять игрушку у воспитанного ребенка: после упорных криков, его желание удовлетворяется, чтобы ребенок успокоился и не надоедал окружающим. Это и является одним из возможных объяснений выполнения требований армян, в том числе территориальных претензий и претензий, связанных с вымышленным «геноцидом».

И в период существования Советской империи Армения не отказалась от своих намерений и с помощью лиц армянского происхождения в Московском руководстве продолжила свою захватническую политику. Под различными предлогами Армении удалось заполучить также и другие земли, такие как в 1922 году территории Гейче и Дилижана, в 1923 году 9 деревень Нахчывани, в 1929 г. Мехри, в 1938 г. - части деревень Садарак и Керки, в 1969 году летние пастбища Гарагел в Лачинском районе, территорию Чайземи в Губадлинском районе, Кемерли Казахского района, часть территории с залежами золота месторождения Зод в Кельбаджарском районе, в 1982 году летнее пастбище Инджедере, часть земель деревень Кемерли, Асланбейли и Гаймаглы Казахского района, в 1986 г. 2500 гектаров пастбищных земель в Казахском районе. Каждый раз попытки азербайджанцев оказать сопротивление категорически пресекались руководством в Москве. Азербайджанцев, пытавшихся защитить свои территории, обвиняли в национализме, в противостоянии принципа «пролетарского интернационализма», утверждая, что в составе одной страны, то есть, в пределах советской империи нет особого значения в том, кто контролирует те или иные территории. Это было продолжением политики «арменизации и христианизации» открыто проводимой царской Россией под новым названием «пролетарского интернационализма».

В 1920-1930 годах армяне вели себя в Нагорном Карабахе осторожно и избегали каких-либо раздражающих действий. Это было следствием того, что вопрос «автономии Нагорного Карабаха» еще не воспринимался обществом, и даже коммунистическое руководство Азербайджана время от времени сомневалось в верности этого решения. Поэтому в этот период армяне обращали большое внимание на укрепление уже свершившегося «факта

автономии», укреплении этого необоснованного решения в общественном сознании, а также старались увеличить здесь численность армянского населения. В начале 30-х годов Московское руководство создало условия для переселения армян из заграницы, главным образом из Ближнего Востока и Балкан на Южный Кавказ. Различные организации армянской диаспоры организовывали это переселение и старались увеличить общую численность армян на этих территориях. Москва же использовала эту компанию как средство пропаганды. Это переселение не приняло очень большие масштабы и ограничилось несколькими десятками тысяч человек. Часть из них переселившись обосновалась в Азербайджане, в частности в Карабахе. Армяне, приехавшие из заграницы, усилили сепаратистское движение в Нагорном Карабахе и проводили большую организационную работу.

После второй мировой войны армяне активизировались в вопросе Нагорного Карабаха. После длительного перерыва армянская церковь взяла в свои руки инициативу. В июне 1945 года в Эчмиадзине (древний Азербайджанский населенный пункт «Уч килсе») прошло церковное собрание с участием прибывших из многих стран мира религиозных деятелей, деловых людей и деятелей искусства. Москва намеревалась использовать армянскую церковь в своих целях. На этом собрании был поставлен конкретный вопрос о соединении Советской Армении и «Турецкой Армении». Армяне преследовали более серьезные цели и старались полностью возродить роль церкви, которая всегда была идейным руководителем и организатором армянских претензий. И им удалось достигнуть этой цели. На этом собрании был создан также центр, координирующий деятельность армян всего мира, на счет церкви немедленно были переведены большие суммы денег, этот процесс продолжался и позже. Начиная с этого периода территориальные претензии армян и процессы, связанные с вымышленным «геноцидом» руководились со стороны Эчмиадзинской церкви. И поэтому не случайно то, что вскоре после возрождения деятельности армянской церкви коммунистическое руководство Армении выступило с территориальными претензиями на Нагорный Карабах.

В то же самое время руководство Армении выдвинуло территориальные претензии на провинции Карс и Эрдахан Турции, а также Нагорный Карабах Азербайджана. 28 ноября 1945 года глава коммунистической Армении Г.Арютунов обратился к руководству в Москве с предложением присоединения Нагорного Карабаха к Армении. В период правления Сталина появление такого обращения без предварительного согласования было невозможным. Категоричная позиция Азербайджанского руководства помешала претворению в жизнь этого согласованного плана. И отношение руководителя коммунистической партии Азербайджана М.Дж.Багирова было однозначным. В ответном письме в Москву было

заявлено, что выполнение претензий армян невозможно, что эта территория с древних времен была в составе Азербайджана. С другой стороны М.Дж.Багиров выдвинул обоснованные претензии и заявил, что условно согласен на передачу Нагорного Карабаха Армении, за исключением Шуши и взамен потребовал возвращения Азербайджану его исторических территорий, переданных Армении в период «советизации», а именно районов Веди, Карабаглар и Азизбеков, а также переданного Грузии Борчалинского уезда и переданных России Дербендского и Гасымкендского районов. После такой решительной и обоснованной позиции руководства Азербайджана Москва была вынуждена отступить, Армения же временно отказалась от своего решения. Это событие можно расценивать как успех защитной тактики Азербайджана. Но последующие события показали, что невозможно добиться серьезных результатов только тактикой защиты, и в особенности пресечь оккупационные и захватнические намерения. Полностью используя преимущества тактики нападения, армяне преподносили себя как пострадавшую сторону из-за невыполнения их необоснованных претензий на Карабах и немедленно стали действовать в другом направлении - осуществили массовую депортацию Азербайджанских тюрков из Западного Азербайджана, сейчас называемого Арменией, и создании Армении «без тюрков». Со дня создания в составе Советской империи структуры под названием «Армения», армяне претворяли в жизнь эту политику. После второй мировой войны, в особенности в период «холодной войны» Москва придавала особое значение приезду на жительство в страну представителей различных национальностей и использовала это якобы в целях пропаганды преимущества системы социализма. Армяне, используя эту политику, подняли вопрос перед Московским руководством о якобы большом числе армян желающих приехать из заграницы в Армению и о нехватке территории для их расселения и необходимости, с этой целью высылки проживающих там азербайджанцев в Азербайджан. Москва сразу же согласилась с этим планом и в течении 1947-1953 гг. более 150 тысяч азербайджанцев были депортированы с земель на которых проживали веками. Вместо депортированных азербайджанцев из заграницы было переселено более 90 тысяч армян. Таким образом, на территориях называемых «Арменией» была продолжена традиция увеличения численности армян за счет переселения их сюда из других местностей. Большинство переселенных армян обосновывались в городах, а большая часть деревень из которых насильно были выселены азербайджанцы остались опустошенными. Главной целью было не размещение армян прибывших из зарубежных стран, а выселение азербайджанцев. Этот процесс под различными предлогами продолжился и в последующий период существования Советской империи. Армяне параллельно проводили выселение азербайджанцев из территорий

называемых «Арменией» и реализацию необоснованных претензий связанных с Нагорным Карабахом. В начале 1960-х годов отношения между Советской империей и Турцией обострились, Москва начала широкую анти-турецкую пропагандистскую кампанию. Армяне, используя создавшуюся ситуацию вывели на повестку дня вопрос «армянского геноцида» и вновь выдвинули претензии на Нагорный Карабах. Искусный интриган А.Микоян, входивший в то время в состав Кремлевского руководства, с целью услужения своим соплеменникам поднял вопрос о присоединении Нагорного Карабаха к Армении. Советское руководство опасаясь, что это предложение будет представлять опасность для империи и даст повод для возникновения аналогичных территориальных проблем в других местностях, дало отрицательный ответ А.Микояну. Руководитель Кремля Н.Хрущев, указывая на коварные замыслы армян заявил, что если армяне Нагорного Карабаха желают присоединиться к Армении, то «я готов немедленно выделить им 12 тысяч грузовых машин». В 1965 году армяне послали в Москву обращение, подписанное 45 тысячами человек, в котором опять же просили о присоединении Нагорного Карабаха к Армении. Накануне этих событий эмиссары прибыли из Еревана в Ханкенди и вели там пропагандистскую работу, пытаясь собрать подписи. Несмотря на все старания эмиссаров, большинство армян Карабаха отказались поставить свою подпись. Подписи, посланные в Москву в основном принадлежали армянам живущим на территории называемой Арменией. Московское руководство никак не отреагировало на это обращение. В то же самое время, армяне предприняли попытку спровоцировать в Нагорном Карабахе противостояние на межнациональной почве. В отличии от претензий армян на Нагорный Карабах, кампания по так называемому «армянскому геноциду» нашла поддержку советского руководства. Армяне впервые широко отметили эту дату в различных частях Советской империи, в том числе и в Ереване. Начало «компаний геноцида», продолжающейся и по сей день, было заложено со стороны Московского руководства именно в 1965 году в связи с 50-летием вымышленных событий. Верно и то, что в то время Москва с некоторым сомнением относилась к этому вопросу. Возможно, Советским руководителям и в голову не приходило то, что армяне настолько растянут эту гнилую идею.

В 1977-1978 гг. когда в центре и на местах менялись конституции, армяне еще раз подняли вопрос Нагорного Карабаха, но опять их попытки ничем не увенчались. Во все времена передача Нагорного Карабаха Армении воспринималась как абсурдная идея и была отвергнута. Но армяне прибегали ко всевозможным уловкам, и иногда добивались незначительных результатов. В июне 1981 года под давлением Москвы Нагорному Карабаху был дан специальный статус. Согласно вновь принятому положению

местным органам были предоставлены определенные привилегии. Эти привилегии несколько снижали зависимость области от центра. Неясность проблемы заключалась в том, что этот новый статус не был предоставлен ни одному из многочисленных автономий советской империи, а только Нагорному Карабаху.

MÜNDƏRİCAT
CONTENTS
СОДЕРЖАНИЕ

*Erməni iddialarının "Sovet dövrü" *4
*"Soviet period" of claims of Armenians *19
«Советский период» претензий армян 33

QARABAĞ AZADLIQ TƏŞKİLATI
ORGANIZATION OF LIBERATION OF GARABAGH
ОРГАНИЗАЦИЯ ОСВОБОЖДЕНИЯ КАРАБАХА

Erməni iddialarının "Sovet dövrü"
"Soviet period" of claims of Armenians
«Советский период» претензий армян

Naşir: Namiq Həbibov
Publisher: Namiq Habibov
Издатель: Намиг Габиров

Texniki redaktor: Rövşən
Technical editor: Rovshan
Технический редактор: Ровшан

Dizayn: İradə Əhmədova, Seyhun Əliyev.
Design by: İrada Akhmedova, Seyhun Aliyev
Дизайн: Ирада Ахмедова, Джейхун Алиев

Çapa verilmişdir: 02.07.2009
Çapa imzalanmışdır: 27.07.2009
Tiraj-1000; 3,2 çap vərəqi.
Sifariş №221
Biznesmen "Namiq Həbibov"
mətbəəsində çap olunmuşdur.

Signed for design: 02.07.2009
Signed for print: 27.07.2009
Number of copies: 1000;
Conventional printed paper 3,2
Order №221
Publishing House of businessman
Namiq Habibov

Сдано в набор: 02.07.2009
Подписано в печать: 27.07.2009
Количество экземпляров: 1000;
Условный печатный лист: 3,2
Заказ №221
Частное издательство предпринимателя
Намига Габиева